

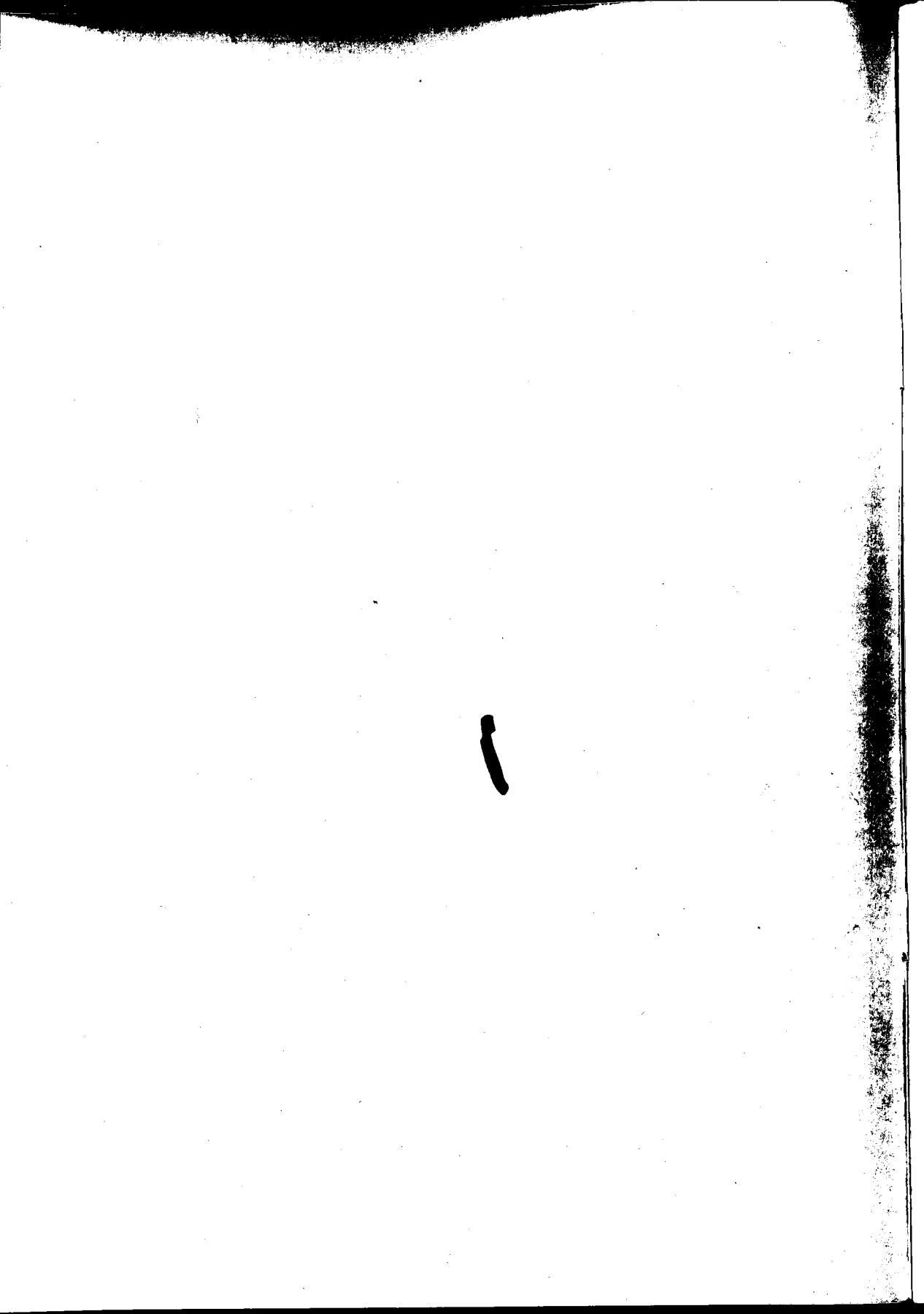
ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ. Π. Θράκης

**ΤΟ ΔΕΛΤΙΟΝ
ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ
"Η ΑΘΗΝΑ" (1954-1960)
(ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ)**

**ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ
ΚΑΡΠΑΘΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
Β' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(ΚΑΡΠΑΘΟΣ, 26-29 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001)**

ΑΘΗΝΑ 2003

**ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΚΑΡΠΑΘΟΥ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ - ΕΠΑΡΧΕΙΟ ΚΑΡΠΑΘΟΥ**

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

**ΤΟ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ
“Η ΑΘΗΝΑ” (1954-1960)
(ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ)**

ΑΝΑΤΥΠΟ

**ΚΑΡΠΑΘΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
Β' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(Κάρπαθος, 26-29 Σεπτεμβρίου 2001)**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΑΘΗΝΑ 2003

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ
“Η ΑΘΗΝΑ” (1954-1960)
(ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ)

Α. “Εξωτερικά” και ιστορικά στοιχεία της ταυτότητάς του

Το Δελτίον τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Καρπάθου «Ἡ Ἀθηνᾶ», το περιοδικό του Λυκείου των Ελληνίδων Καρπάθου (εφεξής: Λ.Ε.Κ.), πρωτοκυκλοφορήθηκε το 1954. Μέχρι το 1960, ἔτος κατά το οποίο ανέστειλε την ἐκδοσή του, ἐκδόθηκαν συνολικά 21 τεύχη¹. Μέχρι τότε η κυκλοφορία του ἦταν σταθερή και δεν γνώρισε απότομες μεταβολές, διακυμάνσεις και κλονισμούς. Κυκλοφοροῦσε ως τριμηνιαίο περιοδικό, ἐλάχιστες φορές ως τετραμηνιαίο², σε σταθερό σχῆμα, ἀλλὰ χωρίς σταθερό ἀριθμό σελίδων, γεγονός που σχετίζεται ἀσφαλῶς με τα οικονομικά του περιοδικοῦ και λιγότερο με την ὑπαρξή ἢ ὄχι ὕλης πρὸς δημοσίευση. Ἐτσι π.χ. ἐνῷ ξεκίνησε ως περιοδικό δύο δεκαεξασέλιδων, μόνον ἑξι τεύχη ἦταν 16σέλιδα, ἐνῷ τέσσερα ἦταν 32 σελίδων, τρία 12 σελίδων, δύο 40 σελίδων, δύο 20 σελίδων, ἓνα 54 σελίδων³, ἓνα 10 σελίδων⁴, ἓνα 14 σελίδων και ἓνα 15 σελίδων.

Μέχρι και το 7ο τεύχος τυπωνόταν στη Ρόδο, με υπεύθυνο τυπογραφείου τον Γ. Α. Χιωτάκη. “Διὰ λόγους ὁμῶς οικονομίας καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διὰ τὴν ἐκτύπωσιν του εἰς Ρόδον ἀπαιτουμένων πολλαπλῶν διατυπώσεων, λόγω τῶν ὁποίων, ἢ πρὸς τοὺς συνδρομητὰς ἀποστολὴ του ἐτίγχανε πάντοτε καθυστερημένη, ἀπεφασίσθη ἡ ἐκτύπωσις τούτου εἰς τὸ ἐν Καρπάθῳ μοναδικὸν τυπογραφεῖον τοῦ κ. Ἡλία Λογοθέτη”⁵. Το νέο τυπογρα-

1. Σ’ αὐτὰ βασίστηκε η παρούσα μελέτη μας. Ευχαριστῶ και ἀπὸ τη θέση αὐτὴ τον Καθηγητὴ Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνῶν κ. Μηνᾶ Αλ. Αλεξιάδη, ὁ ὁποῖος πρόθυμα ἔθεσε στη διάθεσή μου “το σῶμα” ὁλόκληρου του περιοδικοῦ.

2. Ὅταν εἰσῆλθε στο 2ο ἔτος της κυκλοφορίας του. Βλ. τχ. 5, 26.

3. Το τχ. 7, τετραμηνιαίο, Ιούνιος - Σεπτέμβριος 1956.

4. Το τχ. 8, Ιανουάριος - Μάρτιος 1957. Κατὰ την τριμηνία Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1956 δεν κυκλοφόρησε. Εἶναι η μοναδική του “αὐσυνέπεια” σχετικὰ με την ἐκδοση.

5. Τχ. 8, 1.

ΔΕΛΤΙΟΝ

ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ

“Η ΑΘΗΝΑ,”

ΑΡΙΘ. 20

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1960

φείο φρόντισε επίσης να φιλοτεχνήσει το μέχρι τότε λιτό εξώφυλλο του περιοδικού, με την αλλαγή των τυπογραφικών στοιχείων του τίτλου, του αριθμού του τεύχους και της χρονολογίας έκδοσής του, και την προσθήκη στο κέντρον του (σε κύκλο) του εμβλήματός του (μικρή προτομή της Αθηνάς) και ενός καλαίσθητου περιγράμματος που συνέχει όλα τα παραπάνω.

Στο έμπροσθεν εσώφυλλο αναγράφεται και πάλι ο τίτλος του, το τριμηνιαίο της έκδοσής του, η από *Συντακτική Επιτροπή* διεύθυνσή του και μερικές πληροφοριακού χαρακτήρα επισημάνσεις (π.χ. "*χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται*", οι υπεύθυνοι συντάξεως και τυπογραφείου, οι τιμές των συνδρομών, κ.ά.) και ο κατάλογος των περιεχομένων εκάστου τεύχους.

Στην πρώτη του αριθμημένη σελίδα επαναλαμβάνεται ο τίτλος του, το έτος κυκλοφορίας (με ελληνικά κεφαλαία στοιχεία), ο αριθμός του τεύχους (με αραβικούς αριθμούς), η τιμή του και η χρονική περίοδος που καλύπτει κάθε τεύχος (σε μήνες και έτος, με κεφαλαία στοιχεία, π.χ. ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1957).

Η ύλη του είναι επίσης σταθερού περιεχομένου, όπως ρητά την ορίζουν οι προγραμματικές δηλώσεις του πρώτου τεύχους. Τα βασικά θέματα που κυριαρχούν σε κάθε σχεδόν τεύχος σχετίζονται με το γυναικείο ζήτημα, τη λαογραφία του τόπου, την πρόσφατη ιστορία του, θέματα ενίσχυσης του θρησκευτικού αισθήματος των Καρπαθίων, σελίδες από την ιστορική πορεία της εκπαίδευσης στο νησί κατά τον 20ό αι., λαϊκή ποίηση, κ.ά. Στις τελευταίες σελίδες παρουσιάζονται ειδήσεις, επιστολές αναγνωστών, η κοινωνική κίνηση (αφίξεις, αναχωρήσεις, χοροεσπερίδες, γάμοι, πένθη, επικήδειοι λόγοι συνοδευμένοι συχνά με λαϊκά δίστιχα), στατιστικά στοιχεία της Καρπάθου, πρακτικά του Α. Ε. Κ., ετήσιοι απολογισμοί του (ένας από τους διακηρυγμένους στόχους της έκδοσης ήταν να γνωρίσουν οι Καρπαθίοι τη δράση του Λυκείου τους), διαλέξεις, προκηρύξεις διαγωνισμών, κινήσεις πολιτιστικών σωμάτων, καταχώριση των ονομάτων των συνδρομητών που αποστέλλουν τη συνδρομή τους, σε μερικά δε τεύχη καταχωρίζονται πνευματικά παιχνίδια και ανέκδοτα.

Η τιμή του ήταν σταθερή καθ' όλη τη ζωή του, 30 δραχμές η ετήσια συνδρομή Εσωτερικού και 4 δολάρια η του Εξωτερικού. Φαίνεται όμως ότι δεν κατόρθωσε να εκπληρώσει εκείνον τον επιπλέον σκοπό που είχε επωμιστεί με την έκδοσή του: να συνδράμει το Α. Ε. Κ., όπως οραματιζόταν η πρόεδρός του, τόσο με την οικονομική αρωγή μητέρων και παιδιών απόρων οικογενειών, όσο και με την απόκτηση ιματιοθήκης τοπικών ενδυμασιών "... *Ἡ διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ οικονομικὴ ἐνίσχυσις τοῦ ταμείου τοῦ Λυκείου Καρπάθου θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν πολλαπλῶν ἐπιδιώξεών του*", ἂν καὶ σὲ κάποιο τεύχος του παρουσιάζει τέτοιου είδους δρα-

στηριότητες⁶. Κατά πάσαν πιθανότητα τα αίτια της απότομης διακοπής του ήταν οικονομικής φύσεως. Ήδη από το 5ο τεύχος κάνει την εμφάνισή του (και επαναλαμβάνεται συχνά αργότερα) το σύνθημα μοτίβο των περιοδικών και των εφημερίδων καθ' όλο τον 20ό αιώνα: "*Παρακαλούνται οι αγαπητοί συνδρομηταί (...) οι καθυστερούντες την συνδρομήν των όπως αποστέλουν ταύτην τὸ συντομότερον διὰ ταχυδρομικῆς ἢ τραπεζικῆς ἐπιταγῆς (...).* Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ Δελτίου μας"⁷.

Οι απολογισμοί του Λ. Ε. Κ. που παραθέτει το περιοδικό ίσως μάς δώσουν μια πιο πειστική απάντηση για την αιφνίδια διακοπή της εκδόσεώς του. Στον απολογισμό του 1958 π.χ. τα έσοδα από τη διάθεση του περιοδικού είναι 5.228 δραχμές και τα έξοδα εκτύπωσης και συσκευασίας του 4.207, δηλ. είχε ένα κέρδος 1.021 δρχ., ενώ το 1960, στον τελευταίο απολογισμό, τα έσοδα από το περιοδικό ανέρχονται στο ποσό των 1.855 δραχμών και τα έξοδά του 1.408, κέρδη δηλ. μόνον 447 δρχ.⁸. Η "δυσπραγία των αριθμών" νομίζουμε ότι δηλώνει την προϋούσα πτώση της αναγνωστικής εμβέλειας του περιοδικού και εξηγεί το αιφνίδιο τέλος του, για το οποίο δεν δόθηκε ποτέ επίσημη δικαιολογία από τις στήλες του.

Β. Η ιδεολογία του

Β.1. Οι "προγραμματικές αρχές" του πρώτου τεύχους

Οι σκοποί της εκδόσεως του περιοδικού, οι βασικές του διακηρύξεις και υποσχέσεις καθορίστηκαν (όπως γίνεται σε ανάλογες περιπτώσεις) ήδη από το πρώτο του τεύχος. Είναι σαφές ότι στις βασικές τους διατυπώσεις όλα τα παραπάνω κινούνται στον άξονα που καθόρισε ήδη από το 1911⁹ η ιδρύτρια και "ψυχή" του Λυκείου των Ελληνίδων¹⁰ (εφεξής: Λ. τ. Ε.) Καλλιρρόη Παρρέν¹¹. Γράφει – μεταξύ των άλλων – η Φωτεινή Η. Μακρή, η τότε (1954) Πρόεδρος του Λ. Ε. Κ. στο "προγραμματικό άρθρο" του περιοδικού:

6. Βλ. τχ. 7, 44 ("*Τὰ εὐεργετικά ἀποτελέσματα τοῦ Δελτίου*").

7. Τχ. 5, 33. Βλ. και τχ. 6, 18.

8. Τχ. 21, 14.

9. Για την ακρίβεια το 1910, σε χειρόγραφο πρακτικό, στις 2.12.1910, στην κατοικία της Παρρέν, ενώπιον άλλων επτά γυναικών. Βλ. σχετικά Ελ. Μπόμπου-Πρωτοπαπά, *Το Λύκειον των Ελληνίδων, 1911-1991*. Αθήνα 1993, 24-25.

10. Για την ίδρυση και την ιστορία του βλ. Ελ. Μπόμπου-Πρωτοπαπά, *Το Λύκειον των Ελληνίδων*, ό.π.

11. Για τη διαπρεπή Ελληνίδα φεμινίστρια και το έργο της βλ. ενδεικτικά *Εικοσιπενταετηρίς του Λυκείου των Ελληνίδων, 1911-1936. Πεντηκονταετηρίς της δράσεως της ιδρυτρίας και Προέδρου αυτού Καλλιρρόης Παρρέν, 1886 - 1936*. Αθήνα 1937 - Αλ. Μπακαλάκη - Ελ. Ελεγκμίτου, *Η εκπαίδευση "εις τα του οίκου" και τα γυναικεία*

"Αί γενεαί παρέρχονται καί ὡς εἶναι ἐπόμενον κατὰ φυσικήν συνέπειαν ἐπέρχεται ἡ λήθη. Γιαγιάδες τῶν 90 καί 100 χρόνων δύσκολον νά συναντήσῃ κανεῖς στήν ἐποχὴν μας, ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τὰ χεῖλη τους, στήν νοσταλγικὴν διάλεκτον τοῦ τόπου μας, ἱστορίες καί γεγονότα τῆς ἐποχῆς τῆς κι' ὅσα ἐκεῖνες διέσωσαν ἐκ παραδόσεων.

Ἡ ἐκδοσις τοῦ τριμηνιαίου ἠθογραφικοῦ, λαογραφικοῦ καί κοινωνικοῦ περιοδικοῦ τοῦ Λυκείου Καρπάθου, ὅπου θά ἀποταμιεύεται ὅλη ἡ ἠθογραφικὴ καί λαογραφικὴ ἔλλα τῆς νήσου μας, θά ἀποτελέσῃ τὸ πλέον εὐχάριστον καί ὠφέλιμον ἀνάγνωσμα στίς οἰκογενειακὰς συγκεντρώσεις, ὥστε τοῦτο δὲν πρέπει νά λείψῃ ἀπὸ κανένα Καρπαθιακὸ σπίτι.

Εἶμαι δὲ εὐτυχὴς πού ἐπετύχομεν τὴν ἐκδοσίν του, διότι τὴν ἀνάγκην ἐνὸς τοπικοῦ περιοδικοῦ ὡς μέσου ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς συμπατριώτας μας καί τοὺς ἀπανταχοῦ ὁμογενεῖς ἡσθανόμεθα πρὸ πολλοῦ.

Ἡ διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις τοῦ ταμείου τοῦ Λυκείου Καρπάθου θά συντελέσῃ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν πολλαπλῶν ἐπιδιώξεών του.

Στὴν ἀπόκτησιν τῆς Ααΐκης βιβλιοθήκης πρὸς καταρτισμὸν, διαφωτισμὸν καί ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῆς Καρπαθίας γυναίκας. Ἰματιοθήκη τοπικῶν ἐνδυμασιῶν γυναικείων καί ἀνδρικῶν, καί ἐπαγγελματικὰς σχολὰς πρὸς βιοπορισμὸν ἀπὸρρων νεανίδων.

Μὲ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου θά γνωρίσωμεν εἰς τοὺς συμπατριώτας μας τὴν κοινωφελῆ δράσιν του Λυκείου.

Τοῦτο θά κρατῇ πάντα Καρπαθίον νοσταλγὸν καί ἐνήμερον τῆς Πατρίδος του, καί πᾶς ὁμογενὴς διαβάζοντάς το θά διαβλέπῃ εἰς αὐτὸ ἀντικατοπτριζομένην τὴν γησίαν νησιωτικὴν ζωὴν Καρπάθου καί Κάσου..."¹².

B.2. Συνεργάτες καί βασικοὶ ἰδεολογικοὶ του ἄξονες

Φιλοπατρία, ἐθνωφέλεια, πνευματικὴ ἐξύψωση τῆς γυναίκας, θρησκευτικὴ καὶ ἀνάδειξη τῆς τοπικῆς ταυτότητας εἶναι οἱ βασικοὶ ἄξονες τοῦ περιοδικοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦν "ἰδεολογικὴ πειθαρχία" καὶ πρόσωπα κατὰλληλα νὰ τοὺς πραγματώσουν. Οἱ συνεργάτες του ἀνήκουν σὲ μιὰ ομάδα με ἀποκρυσταλλωμένες ἐπιδιώξεις καὶ ἰδέες, ὁ δὲ υποκειμενικὸς κόσμος τοὺς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐκφράξῃ τὴν σαφῶς οριοθετημένη "γραμμὴ" του. Εἶναι λογοτέχνες, καθηγητὲς Γυμνασίων, δάσκαλοι, θεολόγοι, κατηχητὲς, δι-

καθίκοντα. Ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἕως τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας. Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιάς, 9. Ἀθῆνα 1987, 27-29, 51-53, 191-199 (καὶ passim). - Ελ. Βαρίκα, *Ἡ ἐξέγερση τῶν Κυριῶν. Ἡ γένεσις μιᾶς φεμινιστικῆς συνειδήσεως στὴν Ελλάδα, 1833-1907*. Ἰδρυμα Ἑρευνᾶς καὶ Παιδείας τῆς Ἐμπορικῆς Τράπεζας τῆς Ελλάδος. Ἀθῆνα 1987, 206 κ.ε. - κ.ά.

12. Τχ. 1, 1.

κηγόροι, ένας απόστρατος αξιωματικός, γιατροί, άτομα δηλ. με καθορισμένους κοινωνικούς ρόλους μέσα στα πλαίσια της συντηρητικής τοπικής ελληνικής κοινωνίας του '50 και του '60, ή κατά τον Γκράμσι, είναι άτομα που ασκούν "πολιτιστική ηγεμονία"¹³, εφ' όσον διαθέτουν ευρεία κοινωνική αποδοχή και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πνευματική και καθημερινή ζωή του τόπου. Κάποιοι συνεργάτες είναι μονιμότεροι, άλλοι ευκαιριακοί, και φυσικά δεν αμείβονται για τη συνεργασία τους. Ξεχωρίζουν, από την συχνότητα της παρουσίας τους, οι: Εύρη Βαρίκα - Μοσκόβη (λογοτέχνης και Γ. Γραμματέας της Ενώσεως Δωδεκανησίων Γυναικών τότε)¹⁴, ο Κ. Ι. Χαλκιάς (ο μετέπειτα πρωτοπρεσβύτερος)¹⁵, ο πρωτοπρεσβύτερος Νικ. Παναγιώτου, οι δάσκαλοι Γεώργ. Εμμ. Ορφανός, Μιλτ. Μαντινάος, Γ. Χρυσός (ο πρώτος και καθηγητής), ο δημοσιογράφος και λογοτέχνης Ν. Ι. Κόνσολας, οι γιατροί Βάσος Βέργης και Ανδρ. Λάμπρος, ο δικηγόρος - λογογράφος Ιω. Οικονομίδης - Φωκάς, ο απόστρατος συνταγματάρχης Παναγ. Κανονάρχος Χατζημηνάς, οι καθηγητές Αντ. Μαστρογιάννης και Κ. Αλεξανδρίδου - Σωτηροπούλου, οι πρόεδροι Φ. Μακρή, Μαρίκα Λάμπρου και Αννίκα Βόζου, η Ρούλα Παπαδημητρίου, ο Ιω. Μηνάς Βέργης, ο Χρ. Σακελλαρίδης, ο Κ. Σακελλιάνης, ο Αντ. Ασλανίδης, ο Μηνάς Μηναιδής, κ.ά. Το έργο των παραπάνω συμπληρώνουν "ποιητικά" πολλοί λαϊκοί άνθρωποι, ριμαδόροι, που γράφουν λαϊκή ή "έντεχνη" ποίηση¹⁶.

Κατ' αρχάς θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το περιοδικό απέχει από κάθε είδους πολιτικές (=κομματικές) αναφορές, αν και γέννημα "ταραγμένης" εποχής. Η δέσμευση αυτή δεν αναφέρεται στις προγραμματικές του αρχές, ως αυτονόητη από τη φύση της αποστολής του, και τηρείται απαράβατα. Κάποια εγκωμιαστικά σχόλια για το Θρόνο πρέπει να συσχετιστούν με το γεγονός ότι το Λύκειο των Ελληνίδων τελούσε υπό την *Επίτιμον Προεδρίαν της Α. Μ. της Βασιλίσσης*, οι δε Α. Α. Β. Β. Υ. Υ. πριγκίπισσες Σοφία και Ειρήνη ήταν *Επίτιμοι Έφοροι των τμημάτων Παραδόσεων, Εθνικών χορών και Ιματιοθήκης Εθνικών Ενδυμασιών*¹⁷. Άρα, τα λαϊκά π.χ. δίστιχα - μα-

13. Α. Γκράμσι, *Οι διανοούμενοι*. Εκδόσεις Στοχαστής. Αθήνα 1972, 62. Πρβλ. Β. Φίλιας, *Κοινωνικά συστήματα στον 20ό αιώνα*. Εκδόσεις Gutenberg. Αθήνα 1993, 59-74.

14. Συνολική λαογραφικού περιεχομένου εργογραφία της βλ. στο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, *Η λαογραφική έρευνα της Καρπάθου (1948-1997)*. Αθήνα 1997, 25, υποσημ. 28 και σελ. 27, υποσημ. 35 (=Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, *Καρπαθιακή Λαογραφία. Όψεις του λαϊκού πολιτισμού*. Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Αθήνα 2001, υποσημ. 28, σελ. 56).

15. Τη λαογραφικού περιεχομένου εργογραφία του βλ. στο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, *Η λαογραφική έρευνα της Καρπάθου ...*, ό.π., 29, υποσημ. 40.

16. Μερικοί μάλιστα και με ψευδώνυμο, όπως Φαίος, Αραμής, Θαλασσινός, Κόριννα.

17. Βλ. π.χ. το πρόγραμμα του εορτασμού της 50ετηρίδος του Λυκείου.

ντινάδες για τον Βασιλιά το 1948, όταν είχε επισκεφτεί το νησί με τη Φρειδερίκη,

*Μᾶς ἔφερες τῇ Λευτεριά, Σ' εὐγνωμονοῦμεν οὔλοι,
μ' ἀκόμη μέρη Ἑλληνικά στενάζουσι ὡς δούλοι.
Ἡ Κύπρος ἡ πολύπαθη κι' ἡ ματωμένη Θράκη
ἡ Βόρειός μας Ἡπειρος χύνου πικρὸ φαρμάκι.
Καὶ περιμένου, Βασιλιά, νὰ τὰ ἐλευθερώσης,
νὰ πιάσωμε εἰς τὸ χορὸ νὰ μᾶς ποκαμαρώσης.*

(...)

*Γι' αὐτὸ κερδίζεις πάντοτε, τὴν Ἑθνικὴ μας νίκη,
μὰ σ' ὄλα σύμβουλο πιστὸ ἔχεις τὴ Φρειδερίκη¹⁸,*

ἡ η "Ἑθνικοκοινωνικὴ δρᾶσις τῆς Βασιλικῆς Προνοίας, πού τόσα θαυμαστὰ ἀπέδωκε, κάτω ἀπὸ τὴν φωτεινὴ ἔμπνευσι τῆς λαοφίλητης Ἀνασσας τῆς Βασίλισσας Φρειδερίκης"¹⁹, ἡ η παράθεση φωτογραφίας της στην πρώτη σελίδα ἀπὸ περιοδεΐα της στην Ἡπειρο, νὰ εγκαινιάζει σε διάφορα χωριά νεοϊδρυθέντα "σπίτια τοῦ παιδιοῦ", θεωροῦνται σχεδόν "υποχρεωτικές". Εξ ἄλλου η "... Λαοφιλεστάτη Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων Φρειδερίκη ἐτίμησε τὸ Λύκειον Καρπάθου διὰ Πτυχίου καὶ Παρασήμου τῆς Φανέλλας τοῦ Στρατιώτου"²⁰, ἐνῶ ἀλλοῦ φιλοξενεῖται, σε πρωτοσέλιδο, ευχαριστήριο ἐπιστολὴ τοῦ Λ. Ε. Κ. γιὰ τὴν ὕψους 100 χιλιάδων δωρεὰ της στην ἀνέγερση τοῦ νέου ναοῦ της ἐνορίας πρωτευούσης Καρπάθου²¹.

Μοναδικὴ ἐξαίρεση πολιτικοῖδεολογικῆς παρέμβασης τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ὁ ἐκδηλούμενος σε ἓνα μόνον ἀρθρο τοῦ ἀντικομμουνισμός. Γιὰ τὸν συντάκτη τοῦ η 29η Αὐγούστου εἶναι ἡμέρα, τὴν ὁποία "... τὸ ἔθνος ἔχει γράψει εἰς τὴν καρδίαν του" καὶ με αὐτὴν τὴ νίκη "συνεπληρώθη ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ ξενοκινήτου συμμοριτισμοῦ"²². Ἡ ἀποστολὴ δε, μετὰ τὴ συμφωνία της Ζυρίχης, στὸν τότε πρωθυπουργό Κ. Καραμανλὴ συγχαρητηρίου τηλεγραφήματος γιὰ "... αἰσίαν ἔκβασιν Ἑθνικῶν προσπαθειῶν σας ὑπὲρ Κυπριακοῦ ἀγῶνος συγκινήσαντος Πανελλήνιον μὲ ἀποτέλεσμα ἀνακηρύξεως ἀδελφῆς Μεγαλονήσου εἰς ἐλευθέραν Δημοκρατίαν", στὸ ὁποῖο τοὺς ἀνταπαντᾷ ὁ ἴδιος²³, κρίνουμε ὅτι πρέπει μᾶλλον νὰ ἐνταχθεῖ στὸν ἐθνισμό τοῦ

18. Απὸ τὸν αἰμνηστο Χαζημήτρο Καπετανάκη, στὸ τχ. 5, 16.

19. Απὸ ἀρθρο τοῦ Ιω. Βέργη, βασικοῦ συνεργάτη τοῦ περιοδικοῦ, στὸ τχ. 17, 2.

20. Φ. Μακρή, τχ. 1, 9.

21. Τχ. 19, 1. Τρισελίδο ἐγκωμιαστικὸ ἀρθρο τοῦ βασιλικοῦ ἔργου (τοῦ συνεργάτη Ιω. Μ. Βέργη), ὁλοκληρώνεται με τὸ αἶτημα τῆς ιδρύσεως "σπιτιοῦ τοῦ παιδιοῦ" καὶ στὴν Κάρπαθο (τχ. 17, 2-4).

22 Τχ. 21, 2.

23. Τχ. 16, 1.

περιοδικού, παρά να θεωρηθεί δείγμα κομματικής του ένταξης. Αναφέρουμε στο σημείο αυτό –προς επίρρωση της θέσης μας– ότι ο πόθος της ελεύθερης Κύπρου δονεί από την πρώτη μέχρι και την τελευταία σελίδα το περιοδικό, με αφορμή την έναρξη του κυπριακού απελευθερωτικού αγώνα. Άρθρα, λαϊκή ποίηση, ομιλίες κυριών στο Λ. Ε. Κ. έχουν κύριο θέμα τους την αγωνιζόμενη εκείνη την περίοδο Μεγαλόνησο.

Η εμφάνιση στο “προγραμματικό κείμενο” του πρώτου τεύχους μάς οδηγεί στις παρακάτω παρατηρήσεις: το περιοδικό έρχεται να σχηματοποιήσει και να περιγράψει με εναργέστερα σημεία την τοπική ταυτότητα²⁴ του νησιού, αυτήν δηλ. την αίσθηση της συμμετοχής σε μια κοινωνική και συμβολική ολότητα²⁵, της οποίας τα κύρια συστατικά είναι η κοινή καταγωγή, η κοινή κληρονομιά, τα κοινά ήθη και έθιμα, κ.ά. Από την απελευθέρωση της Καρπάθου μέχρι την έκδοση του περιοδικού έχουν παρέλθει δέκα έτη. Το νησί πρέπει να ενταχθεί δυναμικά στον Ελληνικό κόσμο, πρέπει να καταστήσει φανερή είτε τη λανθάνουσα (είτε την πιθανώς λανθάνουσα) τοπική του πολιτιστική ταυτότητα, αλλά και τις ιδιαιτερότητές του, την τοπική ιστορία του, τους “προσωπικούς” του αγώνες, κ.λπ. Η μακροχρόνια ξενική κατοχή και η καθυστερημένη επανένταξη στον εθνικό κορμό (πιθανόν, κατά την κρίση κάποιων άλλων) να είχε επιφέρει “αλλοιώσεις” της ιστορικής Καρπαθιακής μνήμης. Οι “υποψίες” πρέπει να αποδειχθούν ψευδείς. Θεωρούμε ότι το περιοδικό στοχεύει να εξυπηρετήσει πρωτίστως αυτόν τον σκοπό.

Φυσικά το πρώτο στοιχείο που συνθέτει και ενισχύει την Καρπαθιακή ταυτότητα είναι η ιστορία του τόπου, το ιστορικό του παρελθόν. Η Ιστορία είναι για όλους τους λαούς το κατ’ εξοχήν όργανο για τη διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης, είναι επιστήμη εθνικής παιδαγωγίας. Πολύ περισσότερο η τοπική ιστορία²⁶, η οποία αποτελεί τον κύριο παράγοντα δια-

24. Ορισμούς της έννοιας βλ. ενδεικτικά Β. Νιτσιάκος, *Λαογραφικά ετερόκλητα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1997, 66-67, με τη σχετική ξενόγλωσση βιβλιογραφία. – Μ. Βαρβούνης, *Εξελίξεις και μετασχηματισμοί στον Ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*. Εκδόσεις Fragmenta, Θεσσαλονίκη 1995, 91 κ.ε.

25. Μ. Κορμνηνού - Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.- εισαγωγή), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία. Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των Κοινωνικών Επιστημών*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990, 335.

26. Βλ. ενδεικτικά για το θέμα R. Ruggerio, “Τοπική ιστορία - Γενική ιστορία”, στον τόμο *Πού οδεύει η Ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, ΕΜΝΕ, Μνήμων, Αθήνα 1988, 45 κ.ε. - Γ. Γιαννόπουλος, “Η τοπική ιστορία. Τοπική ιστορία και αρχεία”, *Πρακτικά διημέρου, Σάμος 26-27 Απριλίου 1991*. Σάμος 1992. - Γ. Λεονταίνης, *Διδακτική της Ιστορίας. Γενική - τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Αθήνα 1996. - Ο ίδιος, *Ιστορία - περιβάλλον και η διδακτική τους*. Αθήνα 1999. - Μ. Ρεπούση, “Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας”, *Φιλολογός*, τχ. 102 (χειμώνας 2001), 590-606, όπου και η λουπή προγενέστερη βιβλιογραφία.

μόρφωσης της τοπικής ταυτότητας και τον συνεκτικό της ιστό. Θεωρώ λοιπόν σημαντικό το γεγονός ότι, ενώ στο κείμενο των "προγραμματικών θέσεων" του περιοδικού δεν αναφέρεται πουθενά η συντήρηση της ιστορικής μνήμης των Καρπαθίων, αντιθέτως η αναλυτική καταγραφή των ιστορικών καταχωρήσεων στο περιοδικό δείχνει ότι τα ιστορικά θέματα καταλαμβάνουν αριθμητικά τη δεύτερη θέση, μετά τα λαογραφικά, και πάντως είναι περισσότερα των γυναικείων, τα οποία προβάλλουν ως ζητήματα πρώτιστου ενδιαφέροντος στις "θέσεις" του περιοδικού.

Η πλειονότητα των ιστορικών θεμάτων αναφέρεται –πολύ σημαντικό στοιχείο αυτό– στην πρόσφατη ιστορία του νησιού, είναι δηλ. γεγονότα από την Κατοχή και την απελευθέρωσή του, *προσωπικές μνήμες* τα περισσότερα, τα οποία αναδεικνύουν και αποδεικνύουν τον πατριωτισμό, την αυταπάλη και το μεγαλείο των ηρώων αγωνιστών του νησιού. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι (α) με την έκδοση του περιοδικού συνεχίζεται η μέχρι τότε βιωματική, ως επί το πλείστον, μεταβίβαση της τοπικής ιστορίας στους νεώτερους. Τώρα απλώς γίνεται γραπτώς, όπως συνέβη και με τις πρώτες εφημερίδες του νησιού που κυκλοφορήθηκαν μετά την Ενσωμάτωση²⁷, και ότι (β) ο γνώστης των ιστορικών πραγμάτων της εποχής θα διέκρινε "εξιδανικευτικές αναπαραστάσεις" του '40 και του '44²⁸, (είναι γνωστό ότι το νησί απελευθερώθηκε στις 5 Οκτωβρίου 1944, μετά από την εθνική δράση του αντοδύναμου επαναστατικού του κινήματος)²⁹. Το περιοδικό επιζητεί απ' ενός να γνωρίσουν οι νεώτεροι την τοπική τους ιστορία, με τις διαθλάσεις της που αυτό το ίδιο δημιουργεί, αλλά και εμμέσως "απαιτεί" την αναγνώριση της προσφοράς τους από τους υπολοίπους Δωδεκανησίους και Έλληνες. Παρεμπίπτουν γεγονότα, όπως η άφιξη στην Κάρπαθο του Ελ. Βενιζέλου το 1935³⁰, στιγμές από το 1922³¹, κ.ά. Μερικά απ' αυτά έχουν

27. Βλ. σχετικά τον παρατιθέμενο με χρονολογική τάξη κατάλογο των Καρπαθιακών εφημερίδων στην αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή του Κ. Α. Μελά, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση στην Κάρπαθο (1959-1999)*. Αθήνα 2001, 42.

28. Πρβλ. σχετικές πρακτικές, αλλά από άλλο δρόμο, στο Π. Κάβουρας, "Τραγουδώντας τον κόσμο: προφορική ποίηση και ιστορία στην Έλυμπο Καρπάθου", στον τόμο *Κάρπαθος και Λαογραφία. Πρακτικά Α' Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας*. Έκδοση Επαρχείου Καρπάθου, Αθήνα 1998-2001, 119-121.

29. Βλ. σχετικά, Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *Χρονικόν της νήσου Καρπάθου*. Πιττσβούργον Πενσυλβανίας, 1951. - Γ. Μ. Γεωργίου, *Καρπαθιακά Α'*. Πειραιεύς 1958, 301-352. - Ιω. Οθείτης, *Η επανάσταση της Καρπάθου (1944)*. Αθήναι 1965. - Γ. Λεοντσίνης, "Αντίσταση κατά των Ιταλών. Η κοινωνική διάσταση του Εθνικοαπελευθερωτικού Κινήματος Καρπάθου", στον τόμο *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, τ. Γ', Αθήνα 2000, 393-400. - κ.ά.

30. Τχ. 2, 26-28, της Προέδρου Φ. Μακρή.

31. Τχ. 7, 13-15.

ιδιαίτερη λαογραφική σημασία, καθ' όσον συνοδεύονται από αντίστοιχου περιεχομένου μακροσκελείς ιστορικές ρίμες³².

Στην τόνωση της τοπικής ταυτότητας (εκτός της αναφοράς στο ηρωικό και ένδοξο πρόσφατο ιστορικό παρελθόν) συμβάλλει –κατά το περιοδικό– η προβολή του ατομικού παράγοντα στην εξέλιξη της ιστορίας, τοπικής και εθνικής. Δεν αναφερόμαστε μόνο στους δημιουργούς των μεγάλων ιστορικών γεγονότων, σε κάποιους δηλαδή ήρωες Καρπάθιους, αλλά σε όλους εκείνους που τίμησαν και τιμούν το νησί, ο καθένας από το δικό του μετερίζι. Πρόσφατο και απώτερο παρελθόν (μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα) τίθενται στην υπηρεσία αυτού του σκοπού. Η προβολή των ατομικών περιπτώσεων είναι τελική προβολή του ίδιου του νησιού, εφ' όσον η εντοπιότητα αποδίδεται ως σχέση γέννησης, η τοπική κοινωνία θεωρείται ως μητέρα των παιδιών της και όσοι γεννήθηκαν σ' αυτόν τον τόπο έχουν δικαίωμα ταύτισης μαζί του³³. Εξαιρούνται λοιπόν μορφές από την αντίσταση (ο Χριστόφορος Β. Λυτός³⁴, ο επισμηναγός Παναγιώτης Ορφανίδης)³⁵, την τοπική αυτοδιοίκηση (Α. Μαλανδρής, Εμμ. Χανιώτης)³⁶, την πνευματική ζωή του νησιού (Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος)³⁷, αλλά και λαϊκοί ποιητές, τραγουδιστές και λαογράφοι (π.χ. Η. Λεντής, Β. Νταής, Μηνάς Β. Οικονομίδης)³⁸, επιτυχημένοι επαγγελματίες (όπως ο φαρμακοποιός Αρ. Νικολαΐδης, εγγονός του Μανωλακάκη και πατέρας μιας εκ των Προέδρων του Α. Ε. Κ., της Μ. Λάμπρου)³⁹, άτομα με πολύπλευρη δραστηριότητα σε διάφορους κοινωνικούς χώρους (όπως ο Ιω. Μ. Μαυρολέων)⁴⁰, κ.ά.: ακόμη κι ένα γυμνασιόπαιδο, ο Λ. Σταματιάδης, του οποίου η έκθεση με θέμα την αποταμίευση βραβεύτηκε σε διαγωνισμό⁴¹, βρίσκει θέση σ' αυτήν την προσπάθεια του περιοδικού.

Στην ίδια θεματική ενότητα πρέπει να ενταχθεί και η παράθεση έξι μικρών εργασιών σχετικών με την ιστορία της Καρπαθιακής εκπαίδευσης των τελευταίων δεκαετιών με τη γενικότερη εκπαιδευτική κατάσταση στο νησί⁴²,

32 Βλ. π.χ. στο τχ. 16, 10-13.

33 Βλ. σχετικά Ευ. Παπαταξιάρχης, "Διά την σύστασιν και ωφέλειαν της κοινότητος του χωριού". Σχέσεις και σύμβολα της εντοπιότητας σε μια αιγαιακή κοινωνία", στον τόμο Μ. Κομνηνού - Ευ. Παπαταξιάρχης (επιμέλεια - εισαγωγή), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία...*, ό.π., 343-344.

34. Βλ. π.χ. τχ. 3, 9-10 και τχ. 19, 10-11.

35. Τχ. 21, 10-13.

36. Τεύχη 3 και 4, σελ. 20-21 και 11-12 αντιστοίχως.

37. Τχ. 2, 13-16.

38. Βλ. τχ. 7, 4-7, 28-30, 32-33.

39. Τχ. 19, 12.

40. Βλ. τχ. 7, 27-30.

41. Τχ. 18, 6-9.

42. Τχ. 4, 24-28, του δασκάλου Γ. Χρυσού. Σχετική βιβλιογραφία βλ. στον Κ. Α. Μελά, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση...*, ό.π., 37, υποσημ. 8.

ή κάποιων επί μέρους σχολικών μονάδων, όπως στα χωριά Όθος⁴³, Πυλές⁴⁴ και Βωλάδα⁴⁵. Πρόκειται για έναν ύμνο στους Καρπαθίους (και όχι μόνο) ηρωικούς δασκάλους του παρελθόντος· σ' αυτές τις καταγραφές οι μελετητές θα βρουν χρήσιμα μαθητολόγια, προγράμματα σπουδών κατά τάξη, αλλά και τα κτηριακά, διδακτικά και οικονομικά προβλήματα των σχολείων.

Είναι ενδιαφέρον να συμπληρώσουμε εδώ ότι η κλασική αρχαιότητα σχεδόν απουσιάζει από τα δημοσιεύματα (διάσπαρτες αναφορές μόνον υπάρχουν), απουσιάζει δηλ. ο κατά κόρον παρουσιαζόμενος σ' άλλα παρόμοια περιοδικά "λατρευτικός αρχαιοπρογονισμός". Είναι όμως παρούσα η έννοια της συνέχειας, της ελληνικής εθνικής ενότητας στην τρισημή της διάσταση⁴⁶, και φυσικά η διαχρονική ιστορική παρουσία του νησιού, αλλά και πάλι –συγκριτικά– η έμφαση σ' αυτήν είναι μικρότερη. Παράδειγμα η θέση του τότε Ποιμενάρχη Καρπάθου και Κάσου Αποστόλου, κατά τον οποίο η έκδοση του περιοδικού "... θά ανασύρη την αυλαίαν, διά νά φανῇ εἰς τὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων ἡ παραδεισία Ἑλληνική ζωὴ τῶν κατοίκων τῶν νήσων μας, πλουσία εἰς ἔθιμα ἀπηχοῦντα ζωηρόν τὸν τόνον τῆς ἐξ ἀκραίων Δωριέων καταγωγῆς τῶν σημερινῶν νησιωτῶν"⁴⁷. Η βυζαντινὴ Κάρπαθος κάνει την παρουσία της μία μόνον φορά στο περιοδικό, ο δε αγώνας του 1821 σε ένα μόνο επετειακό άρθρο⁴⁸ ή παρεμβάλλεται εμβόλιμος σε άλλου θεματικού περιεχομένου κείμενα. Ως κυρίαρχη μορφή του προβάλλονται κι εδώ ο Παλαιὸν Πατρὼν Γερμανὸς και η Αγία Λαύρα⁴⁹, διαχρονικά μοτίβα εθνικῆς συνειδητοποίησης μέχρι σήμερα...

Αρωγὸς στην τόνωση της ιστορικής μνήμης ἔρχεται η λαογραφία. Στα τριάντα περίπου λαογραφικά θέματα κυριαρχοῦν οι περιγραφές εθίμων (Χριστουγέννων, πρωτοχρονιάς, απόκριεω, του κλήδονα, των "αργαδιών", του γάμου και κάποιων τοπικῶν πανηγυριῶν)⁵⁰, γίνεται αναφορά σε κά-

43. Τχ. 1, 21-23, του δασκάλου Μ. Μαντινάου.

44. Τχ. 10, 9-10, τχ. 11, 10-11 και τχ. 13, 6-7, του Αντ. Ασλανίδη.

45. Τχ. 14, 4-6, τχ. 15, 4-5, τχ. 16, 12-13, του Μηνά Μηναιδί.

46. Από την πλούσια σχετική βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά Έ. Σκοπετέα, *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*. Αθήνα 1988, 171 κ.ε. - Αθ. Καραθανάσης, *Η τρισημή ενότητα του Ελληνισμού. Αρχαιότητα - Βυζάντιο - Νέος Ελληνισμός*. Εκδοτικός Οίκος Αφων Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη 1991. - Συγκεντρωτική βιβλιογραφία, και πάλι όμως κατ' επιλογή, βλ. Μ. Γ. Σέργης, *Εφημερίδες και Λαογραφία. Η ταυτότητα μιας Ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της Ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού*. Αθήνα 2000, 259, υποσημ. 1.

47. Τχ. 1, 4.

48. Τχ. 13, 4-5.

49. Πρβλ. π.χ. Μ. Γ. Σέργης, ό.π., 283.

50. Πχ. αυτό της Βροκούντας, τχ. 7, 10-12.

ποιους θεσμούς (γάμος, προίκα, γεροντομοίρι), θίγονται θέματα, όπως το δημοτικό τραγούδι στη Δωδεκάνησο, ο “φουμιστός χορός”, οι παλιές εκλογές, η μετανάστευση⁵¹, ένας χαρακτηριστικός “λαϊκός τύπος” της δεκαετίας του ’30⁵², παρατίθενται λαϊκές παραδόσεις⁵³, κ.ά. Φυσικά τα έθιμα δεν αναλύονται εις βάθος, και όταν οι συνεργάτες το επιχειρούν, η θεώρηση απέχει της λαογραφικής επιστήμης και υπηρετεί αλλότριους σκοπούς⁵⁴. Άλλος είναι ο στόχος των συντακτών του περιοδικού όταν καταγράφουν έθιμα ή αναφέρονται στο παρελθόν των ηθών του τόπου: τη σύνδεση με το προσωπικό παρελθόν του ζητά ο κάθε συντάκτης, τον γοητεύει η ανάμνηση του “παλιού”, αφού τον μεταθέτει νοερά στην παιδική του ηλικία. Θυμάται σημαίνει ότι ξει. Γι’ αυτό το “παλιό” εξωραϊζεται, αντιμετωπίζεται με την αίσθηση ότι έχει πλέον χαθεί. Αν και δεν έχουμε πολλές αναφορές σε παραξενιάρδικους αφορισμούς του τύπου “τα πάντα απωλέσθησαν” θα πρέπει να εννοήσουμε ότι αυτοί οι απλοί καταγραφείς των “περασμένων” βλέπουν ή διαισθάνονται τις αλλαγές που έχουν ήδη επέλθει στο παραδοσιακό πολιτιστικό τους σύστημα⁵⁵. Το “Αναπολώντας τα παλιά”, ως πολυχρησιμοποιημένος τίτλος θεμάτων, και η συντριπτική χρήση του αορίστου στις περιγραφές είναι δυο σημαντικές αποδείξεις του ισχυρισμού μας.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη συμβολή του δικηγόρου και λαογράφου Ιω. Οικονομίδη - Φωκά στην “αρχαιακή λαογραφία” του περιοδικού. Σε πέντε συνολικά συνεργασίες του φέρνει σε φως πολύτιμα έγγραφα της δεκαετίας του 1880, σχετικά με την απονομή δικαιοσύνης, τη σύσταση και διατήρηση σχολείων, τους εθιμικούς κανόνες κτηνοτρόφων, τα “δοσίματα” στην τουρκική εξουσία, κ.ά.⁵⁶

Με δεδομένο ότι ένα από τα θέματα της σύγχρονης λαογραφίας είναι η μελέτη των προσφύγων⁵⁷, των σωματείων τους στο Εξωτερικό και την Ελ-

51. Τχ. 3, 17-19. Σχετικά με το θέμα βιβλιογραφία βλ. στον Κ. Μελά, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση...*, ό.π., 38, υποσημ. 9.

52. Ο Νικολάκης της Κυζούλλας, τχ. 3, 12-13.

53. Βλ. τχ. 4, 3-5 και τχ. 6, 19 και 24-25.

54. Βλ. π.χ. την ερμηνεία του Κλήδονα ή την συμβολική του χριστουγεννιάτικου δένδρου, όπως την δίνει ο Πρωτοπρεσβύτερος Ν. Παναγιώτου στο τχ. 3, 7-8 και στο τχ. 19, 16-17, αντιστοίχως.

55. Βλ. π.χ. τχ. 7, 7, με το ψευδώνυμο Φαίος, ο οποίος παραθέτει σχετικά παλαιότερο κείμενο του Μανωλακάκη. Όμως το πλέον ενδιαφέρον είναι ότι ο ίδιος ερμηνεύει το γεγονός από τη μοίρα, όπως αναφέρει, του ανθρώπου να καταδικάζει πάντοτε το παρόν και να ανατρέχει στο παρελθόν, το οποίο παριστάνει πάντοτε λαμπρό.

56. Βλ. π.χ. τχ. 10, 7-8, τχ. 13, 8-10, κ.ά.

57. Βλ. Μ. Μερακλής, *Ελληνική λαογραφία. Τόμος Α΄. Κοινωνική συγκρότηση*. Εκδόσεις Οδυσσεάς, Αθήνα 1984, 78 κ.ε.

λάδα⁵⁸, και ότι ένας από τους σκοπούς του περιοδικού ήταν η ανάδειξη του "ὡς μέσου ἐπικοινωνίας με τοὺς συμπατριώτας μας καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ ὁμογενεῖς" αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι η προσεκτική μελέτη ποικίλων μορφών της ὕλης του (ἀρθρων, ἐπιστολῶν, λαϊκῆς ποίησης) αποδεικνύει ότι ο στόχος αυτός επιτεύχθηκε. Ἀς μου επιτραπεί μάλιστα να καταθέσω την κορυφαία στιγμή –κατὰ την ἀποψή μου– αὐτῆς της επαφῆς ἢ της προσπάθειας επανασύνδεσης με τη μητέρα γη: ἕνας ξεχασμένος στην αλλοδαπή Καρπάθιος, ο Ευστ. Ἀρτεμισιάδης ἢ Ἀντιμισιάδης ζητά με ἐπιστολή του πρὸς το περιοδικό να πληροφορηθεῖ την "*Καρπαθιακὴν καταγωγὴν καὶ τοὺς συγγενεῖς του*". Το περιοδικό τοῦ ἀπαντά ότι κατόπιν ἐπίπωνων ἀλλὰ ἐπιτυχῶν ἐνεργειῶν του ἀνακάλυψε ότι κατὰγεται ἀπὸ το ὄθος· του δίνει διευθύνσεις συγγενῶν του στη Ροδεσία καὶ στις Η.Π.Α., χαρακτηρίζει μάλιστα αὐτὴν την ἐπιτυχία του ὡς "*πατριωτικὴ ὑπόθεση*"⁵⁹.

Ἡ ἐκ του σύνεγγυς γνωριμία του ἰδίου του νησιού εἶναι (ὡς ξεχωριστὴ θεματολογία του περιοδικού) ἐντεταγμένη στη γενικὴ θεματικὴ τῆς τόνωσης τῆς τοπικῆς ταυτότητας, μέσα ἀπὸ τὴ γνώση του ἰδίου του τόπου καὶ των μνημείων του, ὡς στοιχείου τῆς ταυτότητός του. Περιλαμβάνει κυρίως λαϊκὴ ποίηση γιὰ τα ἀξιοθέατα του νησιού⁶⁰ καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ ἐκδρομὲς σ' αὐτό, τὶς ὁποῖες πραγματοποιοῦν ἀπλοὶ ἰδιῶτες ἢ το Α. Ε. Κ.⁶¹. Χαρακτηριστικὸ των ἀναμνήσεων αὐτῶν εἶναι ἡ περιγραφή τῆς εἰδυλλιακῆς φύσης, ἡ ἐμφαση στὴν ἐπίσκεψη μοναστηριῶν, ἡ ἐνθεη θρησκευτικότητα των ἐκδρομῶν, ἡ ἐπαφή με τοὺς "ἐλεύθερους" καὶ "αῥῶους" ξωμερίτες καὶ χωριάτες, ἡ οἰνοποισία καὶ ἡ διασκέδαση που ἀκολουθεῖ, κ.λπ. Εἰδιδανικευμένος βουκολισμός, φυσιολατρία, θρησκευτικὲς μνήμες, ἠθογραφισμός χωρὶς ἀνάλυση κοινωνικῶν αἰτίων, ὅλα ἀνάμεικτα...

Θεωροῦμε φυσικὸ ὅτι ἕνα περιοδικὸ "τερπνῆς καὶ ὠφέλιμης ὕλης" θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν συμπεριλάβει στὴν ὕλη του *θέματα ἠθικῆς, θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς*, ἐνισχυτικὰ του θρησκευτικοῦ αἰσθήματος: μηνύματα μεγάλων θρησκευτικῶν εορτῶν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀναλύσεις περικοπῶν ἀπὸ τα ἱερά κείμενα (σε ὕφος κατῆχησης), ονειρομαντεῖες που πραγματοποιοῦνται⁶², ἱστορικὰ τῆς Ἐκκλησίας Καρπάθου⁶³, προπαγάνδα ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρ-

58. Βλ. Μ. Μερακλή, *Λαογραφικὰ ζητήματα*. Ἐκδόσεις Χ. Μπούρα. Ἀθήνα 1989, 90 κ.ε. - Ρ. Κακάμπουρα-Τίλη, *Ἀνάμεσα στο αστικὸ κέντρο καὶ τὶς τοπικὲς κοινωνίες. Οἱ σύλλογοι τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στὴν Ἀθήνα*. Πνευματικὸ Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1999.

59. Βλ. τχ. 12, 6.

60. Βλ. π.χ. τχ. 5, 14-15, γιὰ τον Μυρτώνα.

61. Βλ. π.χ. τχ. 5, 21-24, τχ. 14, 8-13, τχ. 15, 68.

62. Τχ. 7, 9.

63. Τχ. 5, 25-26.

σεως ή συντηρήσεως ναών, ένα θαύμα της Παναγίας των Μενετών⁶⁴, μια δακρυσμένη εικόνα αλλού⁶⁵, η δύναμη της πίστης, η κατά Χριστόν χαρά και ευτυχία, κ.ά., είναι τα κυριότερα θέματά του. Η ζωή και το μέλλον της αντιμετώπιζονται φυσικά με την ορθόδοξη χριστιανική κοσμοαντίληψη, με μια ιδεαλιστική δηλ. ερμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι. Με αφορμή π.χ. το Νέο Έτος, ως αρχή μιας νέας ζωής προτείνεται η ειλικρινής μετάνοια: "... Άς κάμωμε τὸν Σταυρόν μας μὲ ὅλην μας τὴν καρδιά καὶ ἄς ξαναρχίσωμε τὸν δρόμο τῆς ζωῆς μ' ἐνθουσιασμό καὶ ἐλπίδα. Καὶ ὁ Θεὸς τότε ἀσφαλῶς θὰ εἶναι μαζί μας καὶ θὰ καθοδηγῇ τὰ βήματά μας"⁶⁶. Είναι λοιπόν σαφές ότι η επιθυμητή οριζόντια ποικιλία του κοινού του (σε όλες τις κοινωνικοοικονομικές τάξεις της Καρπάθου), συμπορεύεται με την κάθετη, που σημαίνει ανάγνωση του περιοδικού από όλη τη χριστιανική οικογένεια. Το περιοδικό ευελπιστεί ότι θα αποτελέσει "... τὸ πλεόν εὐχάριστον καὶ ὠφέλιμον ἀνάγνωσμα στὶς οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις, ὥστε τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λείψῃ ἀπὸ κανένα Καρπαθιακὸ σπίτι". περιγράφει δηλ. το ιδανικό και επιθυμητό κοινό στο οποίο προσβλέπει: (με μια απλούστευση), προσβλέπει σε όλους, και θεωρεῖ αυτό το κοινό ομογενοποιημένο.

Ένας από τους πρωτεύοντες επιθυμητούς στόχους του περιοδικού ήταν ο "διαφωτισμός καὶ ἡ ἠθικὴ ἐξύψωσις τῆς Καρπαθίας γυναικός". Τέσσερις γυναίκες συνεργάτιδες (Εύ. Βαρίκα-Μοσκόβη, Ρ. Παπαδημητρίου, Α. Βόζου και Κ. Αλεξανδρίδου-Σωτηροπούλου), δύο ἄνδρες "λαϊκοί" (ο Α. Ασλανίδης και ο Κ. Σακελλιάδης) και ο μετέπειτα πρωτοπρεσβύτερος Κ. Ι. Χαλκιάς αναλαμβάνουν με τα κείμενά τους αυτή την αποστολή, ενώ υπάρχουν και κάποιες διάσπαρτες αναφορές στο θέμα από τους υπόλοιπους συνεργάτες. Η γυναίκα αποτελεί είτε *εφ' εαυτής* είτε ως "αντι-κείμενο" θέμα σπουδής, εφ' όσον τα σημάδια τῆς κάθε εποχῆς και οι αλλαγές που αυτή επιφέρει ανιχνεύονται πάνω της. Το ζητούμενο εδώ είναι αν οι συνεργάτες πετυχαίνουν αυτήν την αποστολή, ή αλλιώς, ποιο ρόλο και προσορισμό υιοθετούν και προτείνουν για τη σύγχρονή τους γυναίκα, αφού, όπως συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι απόψεις των συνεργατῶν δίστανται. Φρονούμε –συνοπτικά– ότι ο λόγος των περισσότερων κειμένων ταλαντεύεται ανάμεσα στην εμμονή στους παραδοσιακούς ρόλους της γυναίκας και στην υπέρβασή τους, η μεταξύ τους ισορροπία λοιπόν είναι μάλλον ασταθής. Αναλυτικότερα:

Ένα από τα κείμενα της Εύρης Βαρίκα είναι μια ένθερμη και ολόψυχη

64. Τχ. 4, 9-11.

65. Τχ. 20, 7-8.

66. Γ. Ορφανός, τχ. 1, 14.

ηθική συμπαράσταση στις μητέρες της αγωνιζόμενης Κύπρου⁶⁷. Σε δύο επόμενά της με τον τίτλο *Ἡ Δωδεκανησία γυναίκα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον*⁶⁸, με σκοπό την ελαχίστη (ὡπως αναφέρει) προσωπική της κατάθεση στη μνήμη των ηρωίδων Δωδεκανησίων, παρουσιάζει ουσιαστικά τρεις εξέχουσες μορφές Δωδεκανησίων γυναικών, τις "μούσες" Κλεοβούλη τη Ροδία και Ἡριννα την Τηλία και την τολμηρή μάνα Καλλιπάτειρα τη Ροδία. Η Βαρίκα τολμά να εξυψώσει το γυναικείο φύλο μέσα από την μακραίωνη εθνική ιστορία, παλιά και σύγχρονη, τολμά δηλ. μια "νέα ανάγνωση του παρελθόντος", από το οποίο επιλέγει σημαντικές ανθρωπίνες αξίες, φορείς των οποίων ήταν ἑξοχες γυναικείες προσωπικότητες, και εμμέσως ἔτσι θέτει υπό αμφισβήτηση την αποκλειστική ανδροκρατική ερμηνεία της Ιστορίας και του Δωδεκανησιακού πολιτισμού. Το ίδιο κάνει και η Ρ. Παπαδημητρίου (*"Οἱ Δωδεκανήσιες"* και *"Οἱ Δωδεκανήσιες στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες"*): προβάλλοντας την ιερή μνήμη της Αντιγόνης Ζουρούδη εμμένει στους ηρωικούς αγώνες των γυναικών της πολυνήσου και παροτρύνει τις σύγχρονές της να κατέλθουν στον ιερό αγώνα για την ανασυγκρότηση των ρημαγμένων νησιῶν του Καστελλόριζου και της Χάλκης, χωρίς να λησμονούν και την Κύπρο⁶⁹. Η συμμετοχή των γυναικών στους εθνικούς αγώνες ασφαλώς θα πρέπει να ενταχθεῖ στις προσπάθειες του περιοδικού να ωθήσει τις γυναίκες και στο δημόσιο χώρο, εκτός δηλ. της κοινωνικά επιβεβλημένης "ιδιωτικής σφαίρας" τους⁷⁰. Η καθηγήτρια Κ. Αλεξανδρίδου-Σωτηροπούλου είναι σαφέστερη ἐπὶ του θέματος: η γυναίκα "στά σκοτεινά χρόνια ἔμεινε ἀκλόνητος φρουρός τοῦ ἑλληνισμοῦ"⁷¹, ἀρα στέκει και σήμερα "... ὡς τὸ τρανότερο παράδειγμα γιὰ τίς μέλλουσες γενεές"⁷². Πιο αναλυτική στην εκ νέου ἀνάλυση του παρελθόντος είναι η Α. Βόζου, Πρόεδρος του Α. Ε. Κ. το 1960⁷³: " ... ὑψώνουμε τὸν λιβανωτὸ τοῦ θαυμασμοῦ μας στὶς μητέρες, ποὺ γέννησαν τοὺς ἥρωες καὶ ἡμιθέους καὶ ἀπειργάσθησαν τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο τῆς Φυλῆς μας, φθάνομε στὶς Σπαρτιάτισσες, στὶς Βυζαντινές, στὶς μητέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ στὶς Σουλιώτισσες (...) καὶ στὶς

67. Βλ. τχ. 1, 9-10.

68. Τχ. 4, 5-8 και τχ. 5, 28-31.

69. Τχ. 6, 6-7, τχ. 7, 24-27, τχ. 13, 1-4.

70. Για τον ορισμό της έννοιας βλ. ενδεικτικά J. Dubisch, "Greek Women : Sacred or Profane", *Journal of Modern Greek Studies* 1:1, 1983, 189. – M. Rosaldo, "Χρήση και κατάχρηση της ανθρωπολογίας: Σκέψεις για το φεμινισμό και τη διαπολιτισμική κατανόηση", στον τόμο Α. Μπακαλάκη (επιμ.), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, 199.

71. Τχ. 10, 5.

72. Τχ. 11, 2.

73. Πρόεδρος του μετά τις αρχαιρεσίες της 20ής Μαρτίου 1960.

μητέρες της ελευθερίας της Κύπρου μας, που δείχνουν σε όλους τους λαούς της γης τον δρόμο της τιμής και της αυτοθυσίας⁷⁴.

Ο Αντ. Ασλανίδης επικεντρώνει τις θέσεις του στην ανάγκη μορφώσεως των γυναικών, μέσα κυρίως από ένα κείμενό του, το οποίο διανθίζει με την παράθεση ενός πραγματικού διαλόγου ανάμεσα με μια “παραδοσιακή” μητέρα και την κόρη της, ως αφορμισμό των σκέψεών του. Μεταφέρω την αρχή του: “Ωωωω Μαριγώωωω! Μωρή Μαριγώωωω! Έν ακούεις, μωρήηη! Πού ν’ ακούσης άπου τόν Άη. Μωρή Μαριέεε! Πού νά μαραθῆ ἡ καρδιά σου. – Έρχομαι, καλέ, άκούστηκε άπό πολύ μακριά μιά λεπτή παιδική φωνή. – Η φτώση σου νάρθη και νάναι ἡ ὕστερή σου μέρα”⁷⁵. Η μόρφωση όμως των γυναικών έχει για τον συγγραφέα μια ευρύτερη διάσταση: αφορά βέβαια πρωτίστως την ίδια τη γυναίκα, και εκλαμβάνεται ως καθήκον της προς την οικογένεια και το έθνος. Άρα, η μητρότητα αξιολογείται κι εδώ με αξιοπρόσεκτα κριτήρια, αφού σ’ αυτήν παρατηρούμε να αναζητείται ακόμη ο “εθνικός γυναικίος χαρακτήρας”, αυτόν που εντοπίσαμε ήδη από το 1880 κ.ε. Είναι λοιπόν (κατά το περιοδικό) εν ισχύ ακόμη ο “εθνικός της ρόλος”, αφού τονίζεται η στρατηγική σημασία του μητρικού ρόλου για το διηνεκές ελληνικό όραμα. Η γυναίκα ταυτίζεται με αξίες υπεράνω συναλλαγής, όπως είναι η Μητέρα Ελλάδα, και αναλαμβάνει ρόλους πέρα από τις δυνάμεις της, αφού καλείται να πραγματώσει πανανθρώπινης σημασίας αποστολή, πέρα από την Ελληνική της υπόσταση, να σώσει τελικά την ίδια την Ανθρωπότητα: “... Πόσον δέ ώφέλιμος διά τήν οίκογένειαν και τήν κοινωνίαν και συνεπώς διά τό έθνος και τήν ανθρωπότητα έν γένει άποβαίνει ἡ δσον τό δυνατόν τελειότερα μόρφωσις τών γυναικών, δυνάμεθα νά κρίνωμεν έκ τῆς άπλουστάτης σκέψεως ότι εις αὐτήν ένεπιστεύθη ό Θεός τήν πρώτην άνατροφήν τῆς ανθρωπότητος...”, δηλ. την ανατροφή και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των Ελληνόπαιδων⁷⁶, ως ευέλπιδων νέων. Η καθηγήτρια Κ. Αλεξανδρίδου-Σωτηροπούλου προβάλλει επίσης την ιερή μητρότητα και το ρόλο της γυναίκας ως διαμορφώτριας του χαρακτήρα του παιδιού, αλλά και στυλοβάτη της οικογένειας, η γυναίκα είναι “ό θεμελιωτής και ό στυλοβάτης τῆς οίκογενείας, τῆς κοινωνίας και τῆς θρησκείας. Είναι ἡ βασίλισσα τοῦ σπιτιοῦ...”⁷⁷.

Οι άνδρες ουδεμία φορά ορίζονται ως ανταγωνιστική ομάδα της γυναίκας και κανένα από τα καθιερωμένα, μέχρι και σήμερα, σύμβολα της ανδρικής καταπίεσης (οικογενειακή, σεξουαλική, οικονομική βία) δεν στυλι-

74. Τχ. 20, 6.

75. Τχ. 1, 14.

76. Τχ. 2, 9.

77. Τχ. 9, 9.

τεύεται, ούτε καν θίγεται. Αντιθέτως, σε άρθρο του ο Κ. Σακελλιάδης, σκιαγραφώντας τη γυναίκα συγκριτικά με τον άνδρα, αναγνωρίζει ότι "... ή θαυμασία δεξιότητά της στο νοικοκυριό είναι και αυτή μιὰ άξιέταινη ιδιοφυΐα", παραδέχεται ότι κατορθώνει και εξυψώνει τον άνδρα της, ότι οι άνδρες υστερούν σε ευαισθησία, ότι η γυναίκα είναι τρυφερή, ευγενική, γεμάτη καλωσύνη, συμπαραστάτρια στον ανθρώπινο πόνο, κ.λπ.⁷⁸, έχουμε δηλ. όλες τις "αποκλειστικές γυναικείες πνευματικές ιδιότητες" που της προσήψε η μέχρι σήμερα ανδρική ιδεολογία⁷⁹. Ακόμη και τα αρνητικά σημεία της γυναίκας που θίγει ο σχολιαστής είναι κι αυτά στερεότυπα: το αίσθημα του μυστηρίου που την διακρίνει και η περιέργειά της.

Όσον αφορά στο ζήτημα του γάμου και της προίκας (βλ. "Γάμος και προίκα", του Κ. Ι. Χαλκιά⁸⁰), το περιοδικό συντάσσεται πλήρως με την ορθόδοξη χριστιανική ιδεολογία. Η προίκα κατέστρεψε την ιερότητα του μυστηρίου, άρα "ό διά τής προικος γάμος δέν αποβαίνει γάμος έν Κυρίω", αφού συν τοις άλλοις "ή νέα ... ή όποία δίδει προίκα και μάάλιστα σεβαστήν έχει δλας της τάς άπαιτήσεις"⁸¹.

Υπάρχει όμως και η άλλη άποψη για όλα αυτά, ας πούμε ο αντίποδάς τους, η λαϊκή, όπως την εξάγουμε μέσα από τους στίχους του Ανδρέα Μαλανδρή (εξέχουσας προσωπικότητας της Καρπάθου κατά τον Α. Η. Α.⁸²). Κατά το λαό λοιπόν (primitive στις εκδηλώσεις του, μη αναγνωρίζοντα το νέο ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία, ούτε οικειοποιούμενο τις "νεωτερίκες" αντιλήψεις που τον ενισχύουν), η χειραφέτηση της γυναίκας υπονόμωσε τον παραδοσιακό της ρόλο. Ο Α. Η. Α. θεωρεί σημαντικές αρετές του βιογραφουμένου Μαλανδρή την εμμονή του στην παράδοση και τονίζει την πίκρα και την απογοήτευση εκείνου για τη σταδιακή εγκατάλειψή της, κυρίως για "... τήν χαλάρωσιν τών παλαιών αυστηρών ήθών, τήν τάσιν πρός τήν πολυτέλειαν και τήν παρακολούθησιν τής μόδας εις τό ζήτημα τής γυναικείας ένδυμασίας...". Πάνω σ' αυτούς τους στοχασμούς του ο Μαλανδρής συνέθεσε έμμετρα κανστικά αντιφεμινιστικά σχόλια, τα οποία, αν μη τι άλλο, εκφράζουν τουλάχιστον την ήδη συντελεσμένη αλλαγή σε πολλά ζητήματα της παράδοσης, και φυσικά αποτυπώνουν τα νέα γυναικεία ήθη. Παράθετω μερικές μαντινάδες (υποκείμενο οι γυναίκες):

78. Όλες οι παραπάνω παρατομμές γίνονται στο τχ. 18, 3-4.

79. Βλ. επίσης τχ. 20, 5, τον εορταστικό λόγο της Αννίκας Βόζου.

80. Τχ. 21, 3-7.

81. Τχ. 21, 7.

82. Είναι μάλλον ο Αντ. Ηλ. Ασλανίδης.

(...)

Δέ σποῦσι τίς βελόνες τους, δέ κάβγουν τίς ταντέλλες
 νά κλώσουσι ψιλὸ μαλλί, νά πλέουσι φανέλλες.
 Νά ἄλουσι οἱ ἄντρες τους, νά ἄλου τὰ παιδιά τους
 καὶ νά χωρίζουν τὰ μαλλιά πὼς εἶναι ἀπὸ τ' ἄρνιά τους.
 Μόνο τῶν Ἑλυμπίτισσων μ' ἄρῃσει ἡ φορεσιά τους
 μήτε τὰ μπράσα φαίνονται, μήτε καὶ τὰ μεριά τους.
 Μόνον οἱ Ἑλυμπίτισσες ποὺ σπέρνουν καὶ θερίζουν
 καὶ τρῶσι κρίθηνο ψωμί καὶ ροδοκοκκινίζουν.
 Δέν ντύνονται σεμνά, σεμνά καὶ παραπονεμένα
 γιὰ νά τιμοῦ τοὺς ἄντρες τους, ποὺ λείπου εἰς τὰ ξένα...⁸³

Β.3. Δύο ἐπὶ μέρους ενδιαφέροντα θέματα: ἡ λαϊκὴ ποίηση καὶ τὰ διηγήματα

Ἀν κάποιος μελετητὴς δὲν γνώριζε τὴν ποιητικὴ εὐαισθησία τῶν Καρπαθίων, ἡ επαφὴ του καὶ μόνον με τὸ Δελτίον θα ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ σχηματίσει τὴν πίστη ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς εἶναι ἐξοικειωμένος με τὴν ποίηση, εκφράζεται ποιητικὰ στὴν καθημερινότητά του, καὶ στο "κλασικὸ" δημοτικὸ τραγούδι⁸⁴ καὶ στὴ σημερινή του μορφή, καὶ ἐπιτυγχάνει ὅτι παλαιότερα κατόρθωνε με τὴν προφορικὴ ἐπικοινωνιακὴ λειτουργία. Θυμίζουμε ἐδῶ τὴ γενικότερη τάση τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπικοινωνε καὶ νὰ εκφράζει πιο πηγαία τὰ αἰσθηματὰ του διὰ τοῦ στίχου, λόγῳ καὶ τῆς ψυχολογικῆς του ἀμεσότητος, ὅπως υποστήριξε ὁ Δ. Σ. Λουκάτος⁸⁵. Τὸ θέμα εἰδικότερα τῆς ἐντυπῆς λαϊκῆς ποιήσεως στὴν Κάρπαθο, αὐτῆς τῆς ιδιότυπης δημόσιας ἀλληλογραφίας (τὸ φαινόμενο δηλ. τῆς καταχώρισης στὸν Καρπαθιακὸ τύπο διστίχων ποικίλης θεματολογίας) τὸ ἐξήντησαν ἤδη (μέχρι τὸ 1999) ὁ Μη-

83. Τχ. 3, 21.

84. Συγκεντρωτικὴ βιβλιογραφία σχετικὴ με τὸ Καρπαθιακὸ δημοτικὸ τραγούδι βλ. Π. Καμηλάκης, "Λαογραφικὴ καὶ γλωσσικὴ βιβλιογραφία Καρπάθου καὶ Κάσου τῶν Δωδεκανήσων", *Καρπαθιακαὶ Μελέται*, τ. Α', Ἀθῆνα 1979, 300 κ.ε. - Μηνάς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ Καρπαθιακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀνέκδοτες παραλλαγές*, Ἀθῆνα 1975, 42-44. (= Μηνάς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, *Καρπαθιακὴ Λαογραφία...*, ὅ.π., 150-153). - Μ. Μακρῆς, *Δωδεκανησιακὰ δημοτικὰ τραγούδια: Ἀνθολογία*, Ἐκδόσεις Πρίσμα, Ρόδος 1983. - Αρ. Βρέλλης, "Συμβολὴ στα διστίχα καὶ τὴ μουσικὴ τῆς Καρπάθου μέσα ἀπὸ τὶς καταγραφές τοῦ Samuel Baud-Bovy", στὸν τόμο: *Κάρπαθος καὶ Λαογραφία...*, ὅ.π., 71-90.

85. Δ. Σ. Λουκάτος, "Ἡ ψυχολογικὴ ἀμεσότητα τοῦ ποιητικοῦ λαϊκοῦ λόγου καὶ ἡ στιχουργικὴ ἀλληλογραφία τῶν Δωδεκανησίων", *Δωδεκανησιακὰ Χρονικά*, 13 (1989), 95-102.

νάς Αλ. Αλεξιάδης⁸⁶ και ο Ντίνος Αντ. Μελάς⁸⁷. Από τη θεματολογία των καταχωριζομένων στο περιοδικό δίστιχων τη μερίδα του λέοντος καταλαμβάνουν τα μοιρολόγια και οι μαντινάδες του γάμου, γεγονός που αποδεικνύει άλλη μια φορά τη σημασία του θάνατου και του γάμου στη ζωή του παραδοσιακού ανθρώπου⁸⁸. Ακολουθούν τα ιστορικού περιεχομένου δίστιχα (οι έμμετρες αφηγήσεις γεγονότων τοπικής ιστορίας, οι ιστορικές ρίμες δηλ.), δίστιχα που αναφέρονται στην Κάρπαθο και τα μνημεία της, αλλά και στην Κύπρο, δίστιχα σατιρικά, της ξενητείας, στον βασιλιά, στο Α. Ε. Κ., κ.ά., τα περισσότερα δηλ. κινούνται στους βασικούς θεματολογικούς και ιδεολογικούς άξονες του περιοδικού. Και φυσικά, οι περισσότεροι στιχουργοί είναι γυναίκες, για να δικαιωθούν και πάλι ο Στίλπων Κυριακίδης⁸⁹ και ο Μηνάς Αλεξιάδης⁹⁰, οι οποίοι θεωρούν ότι το δημοτικό τραγούδι "είναι τὸ βασίλειον τῆς γυναικός"⁹¹. Η πολυπληθής παρουσία γυναικών στο περιοδικό επιπλέον μπορεί να εκληφθεί και ως ένα ακόμη μέσον για να προβληθεί η γυναικεία ατομικότητα, μέσω της λογοτεχνικής της έκφρασης. Τιμητικά αναφέρουμε μερικά ονόματα: Μαρία Μιχαλαριά, Μαριγώ Πρωτόπαπα, Βενετία Α. Χιωτάκη, Μαριγούλα Κωνσταντινίδου, Πόπη Σκευοφύλακα, Σοφία Β. Μαλαγαρδή, Χριστίνα Ζαβόλα, Καίτη Σωτηροπούλου, Μαριγούλα Μακρή, Μαρία Θ. Πρωτοψάλτη, κ.ά.

86. Βλ. σχετικά Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, "Η έντυπη λαϊκή ποίηση στην Κάρπαθο: Μορφή - λειτουργία - σημασία", *Δωδώνη*, 12 (1983), 347-404. - Ο ίδιος, "Η έντυπη λαϊκή ποίηση της Κάσου (1962-1994)", *Παρνασσός*, 38 (1996), 161-179. - Ο ίδιος, *Τοπικές εφημερίδες και λαϊκή ποίηση. Ένα ακόμη παράδειγμα: Νάξος*. Ανάπτυχο. Αθήνα 1997. - Ο ίδιος, *Η λαογραφική έρευνα της Καρπάθου...*, ό.π. - Ο ίδιος, "Ένας λαϊκός ποιητής της Καρπάθου για τη Μακεδονία", *Παράδοση: Περιοδικό για τη Ρωμιοσύνη και την Ορθοδοξία*, 2:1 (1993), 109-112. - Ο ίδιος, "Έμμετροι προβληματισμοί και αναμνήσεις ενός λαϊκού στιχουργού από την Κάρπαθο", *Αιγαιοπελαγίτικα Θέματα*, 36 (1994), 21-25. - Ο ίδιος, "Πρόλογος", στο βιβλίο του Β. Γεραπετρίτη, *Δοξαστικό στον τόπο που γεννήθηκε Μενετές Καρπάθου*. Αθήνα 1994 (Για όλα αυτά βλ. τώρα Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, *Καρπαθιακή Λαογραφία...*).

87. Κ. Α. Μελάς, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση...*, ό.π. Βλ. επίσης του ίδιου, "Η Κουρεττού: Μια άγνωστη σατιρική εφημερίδα της Καρπάθου. Σύντομα ιστορικά, κοινωνική και λαογραφική συμβολή", *Αιγαιοπελαγίτικα Θέματα*, 36 (1994), 33-37, και "Λαογραφία και Καρπαθιακός τύπος", στον τόμο: *Κάρπαθος και Λαογραφία...*, ό.π., 159-197.

88. Πρβλ. Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, "Η έντυπη λαϊκή ποίηση στην Κάρπαθο...", ό.π., 354-358, και Κ. Α. Μελάς, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση...*, ό.π., 101 κ.ε., κ.α.

89. Στίλπων Π. Κυριακίδης, *Αι γυναίκες εις την Λαογραφίαν. Η λαϊκή ποιήτρια - η παραμυθού - η μάγισσα*. Βιβλιοπωλείον Ιω. Ν. Σιδέρη. Εν Αθήναις, χ.χ. (= Στ. Κυριακίδης, *Το δημοτικό τραγούδι. Συναγωγή μελετών*. Εκδοτική φροντίδα Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος. Εκδόσεις Ερμής. Αθήνα 1978, 77).

90. Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, *Λαογραφία και γυναίκες της Δωδεκανήσου*. Αθήνα 1997.

91. Στίλπων Π. Κυριακίδης, *Αι γυναίκες εις την Λαογραφίαν...*, ό.π., 85.

Η “προσωπική” ποίηση του περιοδικού αποδεικνύει απλώς την ποιητική φλέβα και την ευαισθησία της Εύρης Βαρίκα-Μοσχόβη⁹².

Το διήγημα και η προσωπική ποίηση (ελάχιστες φορές συναντώμενη) είναι οι δύο μορφές με τις οποίες κάνει αισθητή την εμφάνισή της στο περιοδικό η Λογοτεχνία. Η σχέση γενικά της πεζογραφίας με την έκδοση των περιοδικών έχει επισημανθεί από πολλούς μελετητές⁹³, και αν το διήγημα χρειαζόταν τα περιοδικά, ήδη από τα μέσα του 19ου αι. για να ευδοκιμήσει⁹⁴, άλλο τόσο ήταν σταθερό ζητούμενο από το κοινό μέχρι τουλάχιστον και τη δεκαετία του 1950 που μας ενδιαφέρει εδώ⁹⁵. Το περιοδικό φιλοξενεί συνολικά έξι (6) διηγήματα. Απ’ αυτά ένα είναι του δημοσιογράφου-λογοτέχνη Ν. Κόνσολα (“*Η Λαμπρή του Λεντή*”), ένα του Βάσου Βέργη (“*Καρπαθιακός γάμος*”) και τα υπόλοιπα τέσσερα της Βαρίκα-Μοσχόβη (“*Τὰ θελήματα της γιαγιάς*”, “*Η Ξεμαβλίτρα*”, “*Τὸ ξενάτο*”, “*Χαρούμενη αποκριά*”). Οι τίτλοι τους είναι ενδεικτικοί του περιεχομένου τους, αφού όλα είναι ηθογραφικού περιεχομένου, εκτός του πρώτου, στο οποίο μεταπλάθεται λογοτεχνικά μια μικρή ιστορία της αντίστασης του Καρπαθιακού λαού την Κατοχή. Ιδιαίτερες παρατηρήσεις αξίζει να γίνουν για τα κείμενα της Βαρίκα-Μοσχόβη: Η συγγραφέας χρησιμοποιεί το διήγημα ως πεδίο προβολής των απόψεων της για το ρόλο της γυναίκας στα νέα κοινωνικά δεδομένα του νησιού, αφού διακριτικά, με ποιητικούς τρόπους, αντιπαρέρχεται και καταδικάζει το “παλιό”, μπροστά στο μέλλον των νέων πλέον έμφυλων σχέσεων. “Παλιές” Καρπάθιες και νεαρές κοπέλες, εκφραστές του “παρελθόντος” και του “παρόντος”, συνθέτουν τους βασικούς ήρωες των διηγημάτων της. Η σημαντικότερη όμως παρατήρηση σχετίζεται με τη γλώσσα των κειμένων της. Μιμούμενη παπαδιαμαντικό ύφος γραφής χρησιμοποιεί τη νεοελληνική γλώσσα στις περιγραφές της και τη λαϊκή ντοπιολαλιά (σε πιστή απόδοση) στους διαλόγους. Είναι ο μοναδικός τρόπος να κάνει πράξη το περιοδικό την εξαγγελία του περί συνδέσεως των συγχρόνων Καρπαθίων με “*τὴν νοσταλγικὴν διάλεκτον τοῦ τόπου μας*”⁹⁶. Το διήγημα του Κόνσολα υπάγεται στη γενικότερη ιδεολογία του

92. Βλ. π.χ. τχ. 2, 17 και τχ. 7, 1.

93. Βλ. π.χ. Αλ. Σαχίνης, “Η αφηγηματική πεζογραφία του Α. Π. Ραγκαβή”, *Ελληνικά* 22 (1969), 400. - Μ. Γ. Μερακλής, *Τι είναι λαϊκή λογοτεχνία*. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, 5 κ.ε.

94. Θεωρούμε ότι τότε γίνονται πλέον τα περιοδικά οι κύριοι φορείς της ανάπτυξης του νεοελληνικού διηγήματος, που συμπίπτει με την έκδοση της *Ευτέρπης* και της *Πανδώρας*.

95. Πρβλ. Μ. Γ. Σέργης, *Εφημερίδες και Λαογραφία...*, ό.π., 457 κ.ε.

96. Η γλώσσα του περιοδικού είναι απλή καθαρεύουσα, η οποία, ως στοιχείο ιδεολογίας, συνάδει απόλυτα μ’ αυτήν του περιοδικού, αλλά και την εποχή του. Βεβαίως υπάρχουν πολλά κείμενα σε απλούστερη μορφή της, ενώ τα ακραιφνώς λαϊκά (π.χ. λαϊκή ποίηση) δημοσιεύονται σε δημοτική γλώσσα.

περιοδικού, να προβάλλει την πρόσφατη ένδοξη τοπική ιστορία, όπως παραπάνω αναφέρουμε. Συνολικά, έχουμε άλλη μια απόδειξη ότι το διήγημα εξυπηρετούσε τους απώτερους ιδεολογικούς σκοπούς των περιοδικών⁹⁷.

Γ. Συμπεράσματα

Από τα ποικίλα συμπεράσματα που μπορεί κάποιος να συνάγει από την παρούσα εργασία θίγουμε ένα και μόνο: δεν είναι διόλου παράξενη η συνταύτιση ρόλων μιας επιστήμης, της Ελληνικής Λαογραφίας, της "παραδοσιακής" φυσικά, με αυτούς του Α. τ. Ε. και βεβαίως του Α. Ε. Κ. Για το θέμα έχει εκφραστεί ήδη από το 1961 σε χαιρετισμό του ο Γ. Μέγας, Πρόεδρος τότε της Λαογραφικής Εταιρείας, κατά τον εορτασμό της 50ετηρίδος του Λυκείου: "... Εις την πρόσκλησιν του Νικολάου Πολίτου, ιδρύοντος το 1909 την Ελληνικήν Λαογραφικήν Εταιρείαν, ηκολούθησε το σάλπισμα της Καλλιρρόης Παρρέν προς τας Ελληνίδας, ίνα και αυτά αναλάβουν το ανήκον εις αυτάς μέρος εις τον αγώνα δια την περίσωσιν των κειμηλίων της εθνικής μας κληρονομίας, των κειμηλίων ιδίως εκείνων, τα οποία εκπηγάζουν από την γυναικείαν ψυχήν και γυναικείαν ευαισθησίαν (...). Η Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, της οποίας οι σκοποί ουδόλως αψίστανται ή ούτως ειπείν, ταυτίζονται προς τας επιδιώξεις του Λυκείου αισθάνεται ανυπόκριτον χαράν επί τω σημερινώ εορτασμώ..."⁹⁸. Δεν είναι διόλου παράξενο λοιπόν να συναντούμε στο Δελτίον στοιχεία από τις θεωρητικές αρχές, τους στόχους, τις ερασιτεχνικές μεθόδους, τους ετερόκλητους θεράποντες, το αντικείμενο, τον εθνοκεντρικό προσανατολισμό της "παλιάς" α-ιστορικής Λαογραφίας, πολλά απ' τα οποία απείχαν –ως γνωστόν– από την επιστημονική βάση που είχε θέσει ο Ν. Πολίτης. Είναι για τον υπογραφόμενο μια άλλη "ανάγνωση" του περιοδικού, πέραν των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω⁹⁹.

97. Μ. Καρπόζηλου, *Τα Ελληνικά οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά (1847-1900)*, Ιωάννινα 1990, 185.

98. *Δελτίον Λυκείου των Ελληνίδων. Ο εορτασμός της Πεντηκονταετηρίδος*. Αθήναι 1961, 21. Βλ. επίσης *Λύκειον των Ελληνίδων. Έτη 1965-66*, Αθήναι 1967, 11-12, τους κύκλους λαογραφικών μαθημάτων που διοργανώνει, με ομιλητές κορυφαία ονόματα της Λαογραφίας, όπως τους Γ. Μέγα, Π. Ζώρα, Δ. Οικονομίδη, Δ. Λουκάτο, κ.ά.

99. Με ιδιαίτερη χαρά πληροφορηθήκαμε από τους νυν ιθύνοντες το Α. Ε. Κ. ότι υπάρχει πάντοτε η σκέψη να επανεκδοθεί το περιοδικό. Ευχόμαστε ολοψύχως αυτή η σκέψη να γίνει πραγματικότητα. Προς το παρόν, ανάμεσα στις άλλες δραστηριότητες του Α. Ε. Κ., οφείλουμε να εξάρουμε την έκδοση τεσσάρων καλαίσθητων, λαογραφικής θεματολογίας, ημερολογίων του (των ετών 1999, 2000, 2001 και 2002). Το πρώτο είναι αφιερωμένο στα αρτοσκευάσματα του νησιού, το δεύτερο στη λαϊκή υφαντική του (και ειδικότερα στο χρέμι / χράμι), το τρίτο στο κέντημα μεταξοβελονιά με λαϊκά και λόγια ρητά που καθράζονταν και τοποθετούνταν ως στολίδι στους τοίχους, και το τέταρτο στις στυλομαντίνες, τα στολίδια δηλ. του κάθετου ξύλινου δοκού που στηρίζει το παραδοσιακό Καρπαθιακό σπίτι. Συγχαρητήρια στην Επιτροπή Ημερολογίου του Α. Ε. Κ.